

ekonomichnoi dumky Ukrainiskoi RSR: Respublikanskiy mizhvid. zb. nauk. prats. 1980. Vyp. 14. S. 48–53. 10. Kruhliak B. A. Rol postiinoi torhivli v rozvytku kapitalizmu na Ukraini (60–90-ti roky XIX st.) [The Role of Permanent Trade in the Development of Capitalism in Ukraine (60–90s of the XIXth Century)]. Istoriiia narodnoho gospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainiskoi RSR: Respublikanskiy mizhvid. zb. nauk. prats. 1983. Vyp. 17. S. 53–58. 11. Kruglyak B. A. Yarmarochnaya i bazarnaya torgovlya v kontse XIX – nachale XX veka (na materialah Ukrainy) [Fair and bazaar trade in the late XIX – early XX century (on the materials of Ukraine)]. Otechestvennaya istoriya. 1993. 32. S. 165–175. 12. Lortikyan E. L. Istoriya ekonomicheskikh reform: Mirovoy opyt vtoroy poloviny XIX–XX vv. [The history of economic reforms: World experience of the second half of the XIX – XX centuries]. Harkov: Konsul, 1999. 288 s. 13. Rosiiskiy derzhavnyi istorychniy arkhiv u m. Sankt-Peterburzi. F. 1270. Op. 223. Spr. 159. 86 ark. 14. Slabchenko M. Ye. Materialy do ekonomichno-sotsialnoi istorii Ukrainy XIX stolittia [Materials for the economic and social history of Ukraine of the XIX century]: v 2 t. K.: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1927. T. 2. 280 s. 15. Statistiko-ekonomicheskyy obzor po Odesskomu uezdu za 1912 god. Odessa, 1915. 44 s. 16. Statistiko-ekonomicheskyy obzor po Odesskomu uezdu za 1913 god. Odessa, 1915. 37 s.

Mykola Moskalyuk

MARKET TRADE IN THE UKRAINIAN PROVINCES OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE SECOND HALF OF THE XIX – AT THE BEGINNING OF XX CENTURIES

The article deals with the problems of the establishment and development of the market trade in the Ukrainian provinces of the Russian Empire in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. Particular attention is paid to the functioning of a single national market, the role of the banking system, transport support of trade relations and other aspects of the problem.

Key words: market trade, Ukrainian province, Russian empire, transport, banking system.

УДК 94(477)

Андрій Кліш

ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМИН ХРИСТІЯНСЬКИХ СУСПІЛЬНИКІВ ТА НАЦІОНАЛ-ДЕМОКРАТІВ

Проаналізовано складні взаємини між українськими християнськими суспільниками та націонал-демократами у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. Показано їх спільні та відмінні риси щодо важливих питань політичного розвитку українців. Досліджено форми та методи політичної боротьби цих партій.

Ключові слова: християнські суспільники, Галичина, Національно-демократична партія, часопис «Руслан», суспільно-християнський рух.

Розбудова Української держави із значною кількістю політичних партій поглиблює зацікавленість науковців, політиків, широкого загалу історією тих політичних об'єднань, що діяли наприкінці XIX – на початку XX ст. у Галичині. Зараз постає завдання об'єктивного та неупередженого висвітлення діяльності політичних об'єднань, що становили легальний партійно-політичний спектр Галичини, передусім, їх програмних засад, тактики, взаємин між собою.

Метою статті – спроба проаналізувати взаємини українських християнських суспільників та націонал-демократів у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.

Науковий доробок дослідників із задекларованої проблематики обмежується публікаціями Т. Антошевського [1], О. Аркуші [2], А. Кліша [3–4], Р. Лехнюка [5–6], М. Мудрого [7], В. Расевича [8] та інших дослідників.

Зазначені автори переважно аналізують суспільно-християнську та національно-демократичну течії, або ж окремих їх представників. Проте окреслена нами проблема не знайшла ґрунтового висвітлення у наукових публікаціях. Сьогодні у науковій літературі немає праць, що ґрунтуються на дослідженні зазначеної проблеми, у яких було б з'ясовано взаємини цих течій у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.

Основою джерельної бази слугують матеріали періодики, зокрема часописів «Руслан» та «Діло», а також архівні фонди Центрального державного історичного архіву України у Львові та відділу рукописів Інституту літератури НАН України.

На межі XIX–XX ст. відбувається структуризація українського політичного руху в Галичині. У цей час розгорнули свою діяльність партії та організації широкого політичного спектру – радикального, національно-демократичного, соціал-демократичного, русофільського, суспільно-християнського. Ці політичні течії, зазвичай, критикували одна одну.

У 1899 р. утворилася Національно-демократична партія (далі – НДП), яка стала провідною силою у галицькому політикумі. Біля її витоків стояли І. Франко, М. Грушевський, Ю. Романчук,

К. і Є. Левицькі, В. Охримович, Є. Олесницький, В. Будзиновський За висловлюванням І. Крип'якевича: «Це був гурт, що визначався політичною освітою, фаховим знанням у різних ділянках, практичним розумом, відвагою і рішучістю» [9, с. 291].

У програмній декларації ця партія поставила за мету повну культурну, економічну й політичну самостійність українського народу та з'єднання в єдиній національній державі. У програмі-мінімум вона змагала до окремої національної провінції в рамках австрійської держави [10, с. 450].

Коментуючи створення НДП, християнські суспільники характеризували нову партію як об'єднавчу, націоналістичну, що відстоює національну автономію, а у економічних питаннях була близькою до соціал-демократів. Щодо програми НДП, то вони зауважували, що досі було прийнято значну кількість програм, проте вони переважно були «мертвими». Найбільшим досягненням вважався розрив консолідації із москвофілами. Врешті-решт, робився висновок про те, що незважаючи на задекларовані принципи національної окремішності, консолідація із антиукраїнською партією не заперечувалася на майбутнє, зокрема, перед виборами. Серед засновників НДП було багато відомих антиклерикалів, колишніх членів Русько-української радикальної партії [11, р. 35]. Це й визначало взаємини між християнськими суспільниками та НДП. Християнські суспільники доволі скептично ставилися до об'єднання в одну партію із радикалами, вбачаючи у них небезпеку для Церкви [12, с. 1].

Аналізуючи політичні постулати НДП, християнські суспільники зазначали, що націонал-демократи не відкидали можливості співпраці із москвофілами, натомість заперечували співробітництво із прихильниками О. Барвінського [13, с. 1]. Зокрема, часопис «Руслан» критикував роль колишніх радикалів у створенні партії [14, с. 1].

На початку 1900 р. О. Барвінський опублікував у «Руслані» статтю під назвою «Русини в ХІХ столітті», у якій проаналізував суспільно-політичний розвиток українців, зокрема утворення та діяльність москвофільського та народовського рухів, спроби «консолідації» між ними. Автор гостро критикував такі спроби та закликав об'єднати усі національні потуги, розвивати просвітні та соціально-економічні організації, не відмовлятися від державних фінансових субвенцій [15].

Християнські суспільники критикували національних демократів за опозиційну парламентську політику та періодичні контакти із москвофілами. Власне така ситуація склалася у листопаді 1900 р., коли збори «Народного комітету» НДП висловили готовність погодження із москвофілами кандидатів у депутати до Галицького сейму. Християнські суспільники черговий раз заявили, що ніколи не погодяться на союз із «національними ренегатами» [38, с. 1]. Як виявилось, О. Барвінський та його прихильники були абсолютно праві. Уже через декілька років вони утворили передвиборчий союз із поляками.

Прикладом недієвості опозиційної політики, на думку християнських суспільників, стала праця українських депутатів, обраних на засадах загального виборчого права у 1907 р. Вони зазначали, що національні демократи та радикали нічого не здобули для українців та закликали їх увійти до коаліції на чолі із австрійською християнсько-соціальною партією [16, с. 1].

О. Барвінський гостро критикував діяльність таких націонал-демократів, як М. Лозинського, В. Охримовича, О. Назарука, М. Петрицького і Л. Цегельського, характеризуючи їх так: «Такі особняки, що тепер рвалися до діяльності на широкій і видній світовій арені, були схожі на молодих лошаків, запряжені і до воза і до упряжи підуть, і віз поломлять і себе покалічать, бо не вміють ще обертатися на зовсім новім становищі. В буйній уяві, в непогамовнім пориві, в переоцінюванню власних сил і здібностей, в недостатчі реального, позитивного й основного знання, в недостатчі не тільки парламентарного, але й взагалі політичного досвіду, гледіли вони з легковаженням, а навіть погордою на старших українських діячів» [17, арк. 939].

Схожі думки були у станіславівського єпископа Г. Хомишина, які він озвучив у листі до О. Барвінського від 4 січня 1908 р.: «Мене жахом переймає нинішня ситуація. Бруди ллють ся з всіх боків, і дуже ся бою, щоби нарід руский не топив в тім багні. В темноті, яка залягла на цілім овиді нашого життя, навіть віруючі одиниці християнські сходять на манівці... На цілій лінії хаос, замішане, заострена борба, а пристрасти взяли верх над розвагою і тактикою розумною» [18, арк. 22].

Натомість націонал-демократи часто звинувачували християнських суспільників в угодовстві та розпорощенні національних сил [19]. Це, зокрема, простежується із листа К. Устияновича до Ю. Романчука: «Як з листу Б-го побачити, він викручується, ховаючись за свої мнимі заслуги, тай вдає, що буцім він мене не розуміє. Я йому про образи а він мені про гарбузи. Я не закидую йому, що він, боронючи свій нарід, сидить в словянському клубі а не в руському і ломить солідарність що є жерелом деморалізації всієї руської інтелігенції» [20, арк. 4]. Окрім того, націонал-демократи звертали увагу на непопулярності християнських суспільників у Галичині. На цьому, зокрема, зацентрував увагу А. Кос під час виступу в Державній Раді. Окрім того, християнських суспільників

звинувачували в усуненні від виборчого процесу селян, що стало причиною їх консолідації із москвофілами [39, с. 1].

На початку ХХ ст. у східногалицькому політикумі проявилися дві тенденції, які по-різному трактувалися націонал-демократами та християнськими суспільниками – націоналізм та масова політика. Зокрема, християнські суспільники виступали проти «національно-політичної загорілої» – націоналізму, що межував із шовінізмом. Аналізуючи історичні події, вони зазначали, що у ХІХ ст. націоналізм передбачав відродження націй та їх звільнення, то у ХХ ст. йшлося про гноблення та асиміляцію сусідніх народів, загострення конфліктів та міжнародної боротьби. Найгіршими зразками націоналізму в Австро-Угорщині вони вважали «панімецьку» («alldutsche») партію Георга фон Шьонерера та польських націонал-демократів [21, с. 1].

Доволі скептично християнські суспільники ставилися до масової політики, небезпідставно вважаючи, що основна маса населення не була до неї готова. Якщо націонал-демократи використовували велелюдні народні віче для агітації та популізму, то християнські суспільники закликали на них виховувати у громадян політичну культуру [22, с. 1].

Безумовно одним із важливих питань, що виникали у східногалицькому суспільстві, було питання ролі Церкви у житті українців. Християнські суспільники підтримували Греко-Католицьку Церкву, визнаючи, що вона відіграє визначальну роль у освітньому, культурному, соціально-економічному та політичному житті.

Натомість націонал-демократи не були такими послідовними. Незважаючи на те, що у їх лавах перебувала значна кількість священників, на шпальтах часопису «Діло» неодноразово публікувалися антиклерикальні матеріали [23–25]. Окрім того, засуджувалася діяльність Папи Пія Х, яка ототожнювалася із реакційною [26, с. 1].

У цьому контексті цікавими є взаємини цих течій з вищим греко-католицьким духовенством. Абсолютну підтримку християнські суспільники отримали від митрополита С. Сембратовича та станиславівського єпископа Г. Хомишина. Натомість, перемишльський єпископ К. Чехович та митрополит А. Шептицький виступали за міжпартійне порозуміння. Побутує думка, що А. Шептицький, попри ідейну близькість до християнських суспільників, був прихильником НДП. На нашу думку, це не зовсім так, позаяк митрополит Андрей намагався максимально сконсолідувати українців, у тому числі й в політичній площині. З цього ракурсу, безумовно, близькою була НДП, яка будучи найчисельнішою українською партією Галичини, об'єднувала у своїх рядах практично усі верстви суспільства. Натомість партії суспільно-християнського скерування були малочисельні, соціальною базою яких була незначна частина інтелігенції та духовенства.

Міжпартійні суперечки часто призводили до конфліктів у культурно-освітній сфері: «Найбільше ся ворожнеча наступає там, де сьвящеником є «поступовий» націонал-демократ, а учителем християнський суспільник» [27, с. 2].

2 лютого 1900 р. на зборах «Просвіти» виник конфлікт між студентами та очільником товариства Ю. Романчуком, який хотів збільшити свої повноваження. Натомість М. Грушевський та О. Барвінський виступили проти пропонуваного віділом змін до статуту, згідно з якими усувалося ширше представництво громадськості в управлінні товариством [28].

Яскравим прикладом конфлікту між націонал-демократами та християнськими суспільниками стало виключення О. Барвінського з НТШ наприкінці 1907 р., яке ініціював М. Грушевський. Причиною виключення чого стала гостра критика наукової та громадської діяльності історика на шпальтах часопису «Руслан». Внаслідок цього О. Барвінського несправедливо виключено із товариства з формулюванням: «Піднесено постійну шкідливу діяльність д. Ол. Барвінського для Товариства, якого він є дійсним членом, і ухвалено викреслити його з членів на підставі § 19 статута» [29, арк. 98]. Про нелегітимність такого рішення свідчить хоча б те, що воно не було опубліковано у «Хроніці НТШ». Ця подія спричинила значний резонанс в українському суспільстві. На захист О. Барвінського стали О. Маковей [30, арк. 23–24] та І. Горбачевський. Останній, зокрема, зазначав: «Ся подія не знайшла одобрення у всіх членів Товариства, і они задумали подати против виключення протест, до котрого має прилучитися багато членів. Довідавшись о сій аффері, звернувся до інтересованих з зазивом, щоби не видвигали сеї справи публічно і старалися єї полагодити мирно з виключенням публічності» [31, арк. 45–46 зв.].

18 жовтня 1908 р. низка українських науковців та громадсько-політичних діячів, зокрема, К. Студинський, Є. Олесницький, О. Степанович, С. Громницький, В. Левицький, В. Тисовський, П. Огоновський, К. Панківський, В. Нагірний, І. Кокорудз, П. Сушкевич, Т. Ракович, М. Павлик, В. Охрімівич, І. Чайковський, А. Хайнацький, Ю. Романчук, І. Верхратський, О. Маковей, о. Є. Гузар та С. Смаль-Стоцький, підписали листа до віділу НТШ з проханням поновити О. Барвінського у членах товариства [32, арк. 6]. Врешті-решт, під тиском громадськості, віділ НТШ постановив не виконувати цієї ухвали [33, с. 7–25].

Вочевидь, християнські суспільники та «старше» покоління націонал демократів були «старої австрійської школи» та доволі толерантно ставилися до опонентів. Зокрема, один із очільників НДП Є. Олесницький, характеризуючи діяльність О. Барвінського, зазначає: «Та безперечно найбільше заслуг для розбудження й оживлення українського духа, як також для організації українців у Тернополі й на Поділлі, поклав Олександр Барвінський. Він перейшов у своєму житті всячину, ходив ріжними дорогами. Були часи, в яких я був противником його політичної діяльності і висказував це явно й одверто... Та з усім тим, коли нині з ретроспективного становища дивлюся на його життя і на діяльність як на цілість, то совість каже мені признати і стердити, що він був і є одною з найзатніших одиниць і діячів нашого національного відродження. З ним можна було часом не погодитися, а навіть полемізувати, але йому мусять признати, що з думкою в найліпшій вірі і в найщирішій охоті послужити своєму народові перевів свій вік серед невтомної муравлиної праці, яка на багатьох полях національного життя видала багаті й додатні висліди» [34, с. 67–68].

Слід зауважити, що християнські суспільники неодноразово намагалися зблизитися із найбільшою українською партією Галичини. Прикладом такого зближення були події у Галицькому сеймі 1901 р., коли О. Барвінський не лише підтримав сецесію українських депутатів (більшість яких були представниками НДП), а навіть зачитав заяву про складання мандатів. Проте на довиборах до сейму, націонал-демократи відкрито не підтримали його, внаслідок чого О. Барвінський єдиний із «сецеоністів» не отримав депутатського мандату.

Вочевидь, що верхівка НДП намагалася поглинути суспільно-християнську течію. Це особливо проявилось наприкінці грудня 1914 р., коли Ю. Романчук звернувся до О. Барвінського з такою пропозицією [35, арк. 45 зв.]. О. Барвінський був категорично проти, звинувативши лідерів НДП у недемократичності. Він хотів співпрацювати з ними на федеративних засадах [36, арк. 2–3].

Упродовж усього існування суспільно-християнська течія потерпала від плінності кадрів. Це, зокрема, проявлялося у переході її членів до НДП. Прикладом таких процесів був перехід одного із давніх приятелів та однодумців О. Барвінського – Т. Реваковича. Він спричинив дискусію між ними щодо низки питань, насамперед, українсько-польського порозуміння, методів політичної боротьби тощо [2].

Попри те, що ці процеси практично були односторонніми, існували приклади того, що колишні члени НДП переходили до лав християнських суспільників. Це, насамперед, священики, недоволені антиклерикальними заявами націонал-демократів. Зокрема, можна назвати пароха с. Стецева на Снятинщині М. Лукашевича, який до цього був активним членом НДП [37, арк. 3]. Проте такі випадки не були масовими.

Отже, слід зауважити, що попри схожі ідейні та спільні витoki з народовською течією, між націонал-демократами та християнськими суспільниками точилися гострі дискусії навколо низки питань. Неспроможність їх вирішення спричинила до того, що вони не лише не об'єдналися в єдину політичну організацію, а протистояли одна одній.

Список використаних джерел

1. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (80-ті рр. XIX ст. – 1914 р.). Львів, 1997. 36 с.
2. Аркуша О. Український християнсько-суспільний рух у Галичині на початку XX століття: політичне товариство «Руська громада» // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. Івана Франка. На пошану професора Костянтина Кондратюка. Львів, 2004. С. 63–99.
3. Кліш А. Заснування Католицького русько-народного союзу в «Споминах з мого життя» Олександра Барвінського // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. Вип. 2. Ч. 3. С. 56–59.
4. Кліш А. Політична діяльність християнсько-консервативної течії наприкінці XIX – на початку XX ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. Вип. 1. С. 63–68.
5. Лехнюк Р. Газета «Руслан» як джерело до вивчення середовища Католицького русько-народного союзу (1896–1901 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка Тернопіль, 2015. Вип. 1. Ч. 1. С. 156–157.
6. Лехнюк Р. О. Українські консервативні середовища в Галичині у першій чверті XX століття: національно-політичний аспект: автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 історія України. Львів, 2018. 20 с.
7. Мудрий М. Рукописні джерела до історії Християнсько-суспільного союзу в Галичині // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. Київ; Львів, 2004. С. 421–440.
8. Расевич В. Митрополит Андрей (Шептицький) і проблема національно-політичної консолідації українців (1900–1918 роки) // Ковчег. Науковий збірник з церковної історії. Львів, 2000. Число 2. С. 212–223.
9. Крип'якевич І.П. Історія України / Відп. редактори Ф.П. Шевченко, Б.З. Якимович. Львів: Світ, 1990. 520 с.
10. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: док. і матеріали / упоряд.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. [Б. м.]: Сучасність, 1983. Т. 1. 1983. 510 с.
11. Himka J-P. Sheptyts'kyi and the Ukrainian National Movement before 1914 // *Morality and Reality: The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi* / Ed. Paul Robert Magocsi. Edmonton, 1989. P. 29–46.
12. Нова програма // Руслан. 3 січня 1900. С. 1.
13. Тактика руских національних демократів // Руслан. Ч. 15. 20 січня (1 лютого)

1900. С. 1–2. 14. Причинки до пояснення і цілі «національно-демократичної партії» // Руслан. Ч. 23. 29 січня (10 лютого) 1900. С. 1. 15. Русини в XIX століттю // Руслан. 17 січня 1900. 16. Становище руских послів в державній раді а обективність «Діла» // Руслан. 11(24) серпня 1907. С. 1. 17. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології. Ф. 135. Спр. 51. 18. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів (далі – ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника). Ф. 11. Спр. 2665 / п. 160. 19. Наші християнські суспільники. Львів: Накладом редакції «Діла», 1910. 77 с. 20. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). Ф. 382. Оп. 1. Спр. 52. 21. Національно-політична загорілість // Руслан. 8(21) березня 1907. С. 1. 22. По вічу // Руслан. 25 жовтня (6 листопада) 1897. 23. Голос з кругів духовенства о посліднім посланію владиків // Діло. 18 (5 травня) 1908. 24. Цегельський Л. Ad maiore poloniae gloriae // Діло. 14 (1) серпня. 1908. 25. Наше становище // Діло. 11 листопада (29 жовтня) 1908. С. 1. 26. Енцикліка против модернізму // Діло. 20 вересня 1907. С. 1. 27. Камо грядете! // Руслан. 1913. Ч. 83. С. 2. 28. Справоздане із загальних зборів товариства «Просвіта» 2 лютого 1900. // Руслан. 8 лютого 1900. 29. ЦДІАЛ України. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 34. 30. Там само. Спр. 208. 31. ЦДІАК України. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 425. 32. ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 3 / п. 1. 33. Тельвак Віт., Тельвак Вік. «По долгу историка»: конфлікти в середовищі українських інтелектуалів наприкінці XIX – на початку XX ст. // *Scriptorium nostrum*. 2016. № 2 (5). С. 7–25. 34. Павлишин С. Олександр Барвінський: «Я жив для свого народу...». Львів: НВТ Академічний експрес, 1997. 148 с. 35. ВР ЛННБУ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Спр. 2242 / п. 137. 36. Там само. Спр. 5386 / п. 333. 37. Там само. Спр. 5134 / п. 323. 38. Горбатого і могила не виправить // Руслан. 8 листопада 1900. С. 1. 39. Consolidatio redivita // Руслан. 6 грудня 1900. С. 1.

References

1. Antoshevskiy T. Do istorii khrystyiansko-suspilnoho rukhu v Halychyni (80-ti rr. XIX st. – 1914 r.) [To the history of the Christian-social movement in Galicia (80-ies of the nineteenth century – 1914)]. Lviv, 1997. 36 s. 2. Arkusha O. Ukrainskiy khrystyiansko-suspilnyi rukh u Halychyni na pochatku XX stolittia: politychne tovarystvo «Ruska hromada» [Ukrainian Christian Social Movement in Galicia at the Beginning of the Twentieth Century: Political Society «Ruska Hromada»]. Shliakhmy istorii. Naukovyi zbirnyk istorychnoho fakultetu LNU im. Ivana Franka. Na poshanu profesora Kostiantyna Kondratiuka. Lviv, 2004. S. 63–99. 3. Klish A. Zasnuvannia Katolytskoho rusko-narodnoho soiuzu v «Spomynakh z moho zhyttia» Olexandra Barvinskoho [Establishment of the Catholic Russo-People's Union in Olexandr Barvinsky's «Memoirs of my life»]. Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii / Za zah. red. prof. I. S. Zuliaka. Ternopil: Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka, 2016. Vyp. 2. Ch. 3. S. 56–59. 4. Klish A. Politychna diialnist khrystyiansko-konservatyvnoi tekhii naprykintsi XIX – na pochatku XX st. [Political activity of the Christian-conservative flow in the late 19th and early 20th centuries]. Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii / Za zah. red. prof. I. S. Zuliaka. Ternopil: Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka, 2011. Vyp. 1. S. 63–68. 5. Lekhniuk R. Hazeta «Ruslan» yak dzherelo do vyvchennia seredovyshcha Katolytskoho rusko-narodnoho soiuzu (1896–1901 rr.) [The Ruslan newspaper as a source for the study of the environment of the Catholic Russo-People's Union (1896–1901)]. Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii / Za zah. red. prof. I. S. Zuliaka Ternopil, 2015. Vyp. 1. Ch. 1, s. 156–157. 6. Lekhniuk R. O. Ukrainski konservatyvni seredovyshcha v Halychyni u pershii chverti XX stolittia: natsionalno-politychnyi aspekt [Ukrainian conservative environments in Galicia in the first quarter of the XX century: national and political aspects]: avtoref. dys ... kand. ist. nauk: 07.00.01. Lviv, 2018. 20 s. 7. Mudryi M. Rukopysni dzherela do istorii Khrystyiansko-suspilnoho soiuzu v Halychyni [Handwritten sources for the history of the Christian-social union in Galicia]. Do dzherel. Zbirnyk naukovykh prats na poshanu Oleha Kupchynskoho z nahody yoho 70-richchia. Kyiv; Lviv, 2004. S. 421–440. 8. Rasevych V. Mytropolyt Andrei (Sheptytskyi) i problema natsionalno-politychnoi konsolidatsii ukraintiv (1900–1918 roky) [Metropolitan Andrei (Sheptytsky) and the problem of national-political consolidation of Ukrainians (1900–1918)]. Kovchek. Naukovyi zbirnyk z tserkovnoi istorii. Lviv, 2000. Chyslo 2. S. 212–223. 9. Krypiakevych I.P. Istorii Ukrainy [History of Ukraine] / Vidp. redaktory F.P. Shevchenko, B.3. Yakymovych. Lviv: Svit, 1990. 520 s. 10. Ukrainska suspilno-politychna dumka v 20 stolitti: dok. i materiialy [Ukrainian socio-political thought in the 20th century: documents and materials]. uporiad.: T. Hunchak, R. Solchanyk. [B.m.]: Suchasnist, 1983. T. 1. 1983. 510 s. 11. Himka J-P. Sheptytskyi and the Ukrainian National Movement before 1914. Morality and Reality: The Life and Times of Andrei Sheptytskyi / Ed. Paul Robert Magocsi. Edmonton, 1989. P. 29–46. 12. Nova programa [New program]. Ruslan. 3 sichnia 1900. S. 1. 13. Takyka ruskykh natsyonalnykh demokrativ [Tactics of the Russian National Democrats]. Ruslan. Ch. 15. 20 sichnia (1 liutoho) 1900. S. 1–2. 14. Prychynky do poiasnenia i tsily «natsyonalno-demokratychnoi partyi» [Accusations for the explanation and purpose of the «national-democratic party»]. Ruslan. Ch. 23. 29 sichnia (10 liutoho) 1900. S. 1. 15. Rusyny v XIX stolittiu [Rusyns in the XIXth century]. Ruslan. 17 sichnia 1900. 16. Stanovyshche ruskykh posliv v derzhavnii radi a obiektyvnist «Dila» [The Situation of the Russian deputies in the State Council and the Objectivity of the «Dilo»]. Ruslan. 11 (24) serpnia 1907. S. 1. 17. Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii. F. 135. Spr. 51. 18. LNNBU im. V. Stefanyka. Viddil rukopysiv. F. 11. Spr. 2665 / p. 160. 19. Nashi khrystyianski suspilnyky [Our Christian community]. Lviv: Nakladom redaktsyi «Dila», 1910. 77 c. 20. TsDIAL Ukrainy. F. 382. Op. 1. Spr. 52. 21. Natsyonalno-politychna zahorilist. Ruslan. 8 (21) bereznia 1907. S. 1. 22. Po vichu [After the viche]. Ruslan. 25 zhovtnia (6 lystopada) 1897. 23. Holos z kruhiv dukhovenstva o posludnim poslaniiu vladkyiv [Voice of the circles of the clergy about the ensuing message of the Bishops]. Dilo. 18 (5 travnia) 1908. 24. Tshelskyi L. Ad maiore

poloniae gloriam. Dilo. 14 (1) serpnia. 1908. 25. Nashe stanovyshche [Our situation]. Dilo. 11 lystopada (29 zhovtnia) 1908. S. 1. 26. Entsyklika protyv modernizmu [Encyclical versus modernism]. Dilo. 20 veresnia 1907. S. 1. 27. Kamo hriadete! Ruslan. 1913. Ch. 83. S. 2. 28. Spravozdanie iz zahalnykh zboriv tovarystva «Prosvita» 2 liutoho 1900 [Summary from the general meeting of the Society «Prosvita» February 2, 1900]. Ruslan. 8 liutoho 1900. 29. TsDIAL Ukrainy. F. 309. Op. 1. Spr. 34. 30. Tam samo. Spr. 208. 31. TsDIAK Ukrainy. F. 1235. Op. 1. Spr. 425. 32. LNNBU im. V. Stefanyka. Viddil rukopysiv. F. 11. Spr. 3 / p. 1. 33. Telvak Vit., Telvak Vik. «Po dolhu istoryka»: konflikty v seredovyshchi ukrainskykh intelektualiv naprykintsi XIX – na pochatku XX st. [«According to the historian's duty»: conflicts among Ukrainian intellectuals in the late nineteenth and early twentieth centuries]. Scriptorium nostrum. 2016. № 2 (5). S. 7–25. 34. Pavlyshyn S. Oleksandr Barvynskyi: «Ja zhyv dlia svoho narodu...» [Oleksandr Barvynsky: «I lived for my people ...»]. Lviv: NVT Akademichnyi ekspres, 1997. 148 s. 35. LNNBU im. V. Stefanyka. Viddil rukopysiv. F. 11. Spr. 2242 / p. 137. 36. Tam samo. Spr. 5386 / p. 333. 37. Tam samo. Spr. 5134 / p. 323. 38. Horbatoho i mohyla ne vypravyt [The humpback and the grave will not be corrected]. Ruslan. 8 lystopada 1900. S. 1. 39. Consolidatio redivita. Ruslan. 6 hrudnia 1900. S. 1.

Andriy Klish

CHRISTIAN SOCIALS AND NATIONAL-DEMOCRATS: DIALEKTICS OF RELATIONS

The complex relationships between Ukrainian Christian communities and national democrats in Galicia in the late 19th and early 20th centuries were analyzed. It is shown their common and distinctive features of the important issues of political development of Ukrainians. The forms and methods of political struggle of these parties are explored.

Key words: Christian community, Halychyna, National Democratic Party, Ruslan magazine, social-Christian movement.

УДК 94(477)»1917/1920»

Олександр Грибенко

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ У ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ УНР

Автор досліджує нормативно-правову базу щодо статусу розбудови та діяльності вищих органів влади за доби Директорії УНР.

Ключові слова: «Декларація», «Інструкція», Директорія, Рада Народних Міністрів, Генеральний Суд України.

Задекларованою проблемою займалися історики І. Лисяк-Рудницький, Д. Донцов, П. Гай-Нижник, О. Лейберов, М. Стахів, юристи П. Музиченко, О. Мироненко [1–5; 12; 14.]. Тому метою цього дослідження є аналіз законодавчої бази Директорії УНР щодо розбудови вищих гілок влади в грудні 1918 – січні 1919 рр.

Гетьманський переворот 29 квітня 1918 р. припинив існування Центральної Ради (далі – ЦР), однак не перервав традицію українського парламентаризму. 14 листопада 1918 р. на нараді представників Українського Національного Союзу для організації повстання проти влади гетьмана П. Скоропадського створена Директорія. До її складу увійшли П. Андрієвський, В. Винниченко, А. Макаренко, С. Петлюра, Ф. Швець. Очолювали Директорію спочатку В. Винниченко, а з 10 лютого 1919 р. С. Петлюра [6, с. 35].

Назва «Директорія» запозичена із часів Великої французької революції. Але далі назви і кількісного складу українська Директорія не пішла. У Франції Директорія в складі п'яти директорів обиралася двома палатами – «Радою п'ятисот» і «Радою старійшин» і була виконавчим органом. Директорію УНР утворили українські політичні партії й громадські організації [2, с. 21–22].

Після приходу до влади Директорії відновлено Українську Народну Республіку (далі – УНР) і розпочався новий – третій етап українського державотворення і його конституційного оформлення. За часів Директорії прийнято низку конституційних актів, розглянуто три проекти Основного Закону: урядової комісії, С. Барана та приватний проект Конституції УНР О. Ейхельмана. Ці конституційні проекти дають змогу оцінити конституційний процес в Україні, визначити рівень та вплив політико-правових ідей попередників Директорії на формування державної політики того періоду.

В умовах, які склалися, проблему конституювання третьої форми української державності намагався розв'язати Трудовий конгрес, скликаний 22 січня 1919 р. У прийнятому документі – «Закон про форми української влади» проголошувалося про створення тимчасової Верховної влади Соборної України [7], якими визначалися принципи організації парламенту УНР, що відповідали принципам демократії європейського зразка.